

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка **Чепіль Марії Миронівни** на дисертацію **Вихрущ Наталії Богданівни** «Розвиток теоретичних засад змісту освіти в середніх школах України (друга половина XIX – початок XX століття)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Педагогічна проблема розвитку шкільної освіти в Україні має значимість не лише в контексті узагальнення досвіду минулих років, але й для творчого використання досягнень минулого для розбудови оновленої української школи. Прагнення знайти у минулому витoki перспективних ідей сучасності, потреба у перегляді і переоцінці концепцій та теорій минулих років зумовлює інтерес до історико-педагогічних досліджень. З боку суспільства та держави спостерігається посилення уваги до збереження історико-педагогічного досвіду щодо змісту шкільної освіти. Це актуалізує проблему осмислення позитивного ретроспективного вітчизняного та зарубіжного досвіду реформування змісту шкільної освіти та екстраполяції перспективних досягнень у сучасний освітній простір.

Відтак, виправданим та доцільним є звернення Н. Б. Вихрущ до вивчення, критичного осмислення, узагальнення досвіду минулих років та його перспективного використання у змісті освіти сучасних середніх шкіл України.

Виявлені суперечності між досягненнями минулих років і рівнем використання передового досвіду сучасними педагогами; високим теоретичним рівнем змісту освіти в гімназіях досліджуваного періоду й можливостями сучасної школи; вимогами суспільства до рівня компетентності випускників шкіл та рівнем змісту освіти; реформуванням середньої школи сьогодення та рівнем теоретичного узагальнення позитивного історичного досвіду вітчизняних і зарубіжних учених, результати аналізу історико-педагогічних джерел, що висвітлюють окремі аспекти дослідження підтверджують актуальність та доцільність виконаного дослідження.

Доцільність вибору теми дослідження та її актуальність підтверджує й той факт, що вона є складовою наукової теми Тернопільського національного економічного університету «Закономірності розвитку освітніх систем» (державний реєстраційний номер 0109U000030). Тема дисертації затверджена вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 4 від 25.12.2015 р.).

Аналіз змісту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що автором коректно сформульовано науковий апарат – об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження; доцільно відібрано комплекс методів, що в сукупності забезпечило логіку розгортання наукового пошуку, вірогідність здобутих дисертанткою результатів.

Варто констатувати, що всі дефініції поняттєвого-категоріального апарату (об'єкт, предмет, мета, завдання, хронологічні межі) дисертації чітко сформульовані, яскраво виявляється їхня наукова доцільність. Це допомогло Н. Б. Вихрущ виконати самостійну й оригінальну наукову роботу, яка має вагомому теоретичну й практичну цінність. Аналіз структури дисертації свідчить, що вона побудована логічно і спрямована на послідовне розв'язання поставлених наукових завдань.

Результати дисертації відображено у 13-ти одноосібних працях (5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у періодичному виданні іншої держави (Канада); 7-у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій.

З огляду на наведені міркування дослідження Н. Б. Вихрущ є вчасним і актуальним, відповідає запитам і потребам сучасної педагогічної науки і практики, соціальному замовленню суспільства.

Грунтовне вивчення джерельної бази дослідження (303 найменувань, 17 із них – видання іноземними мовами), яке здійснила здобувачка, дало їй змогу відтворити генезу розвитку змісту шкільної освіти в Україні в середині XIX – на початку XX ст. Робота відрізняється науково обґрунтованими відбором масиву першоджерел, що забезпечило вірогідність і достовірність її результатів.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. До здобутків дисертантки відносимо здійснений системний історико-педагогічний аналіз змісту вітчизняної шкільної освіти впродовж середини XX – початку XX ст.; запропоновану авторську періодизацію змісту освіти в контексті соціально-економічних, політичних та національно-культурних детермінант впродовж середини XIX – початку XX ст., окреслено сутність і особливості кожного періоду й етапу, наступність між ними, що створює умови для наукового відтворення вітчизняного історико-педагогічного процесу становлення і розвитку змісту шкільної освіти України; комплексний аналіз системи базових понять, що характеризують зміст освіти на основі порівняльних таблиць; виявлені тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних середніх школах на основі вітчизняних періодичних видань, порівняльна характеристика змісту освіти на українських землях, що перебували під владою Австро-Угорської та Російської імперій; узагальнення позитивного історичного досвід вибору змісту освіти й можливості впровадження дидактичних ідей минулого в умовах реформування сучасної школи.

Подальшого розвитку набули теоретичні узагальнення щодо змісту та специфіки вивчення предметів природничо-математичного циклу (практична спрямованість змісту освіти; осмислення законів фізики, хімії, метеорології,

астрономії; оригінальна структура підручників; розвиток математичної культури учнів; аналітичні екзаменаційні завдання).

Важливе значення мають вдало сформовані додатки (13), які не лише доповнюють теоретичний матеріал, а слугують цінним джерелом з теми дослідження.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що матеріали та висновки дослідження можуть бути використані як джерельна база для викладання курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки»; для створення факультативних спецкурсів. Основні положення й результати дисертації можуть бути використані під час проведення лекцій, семінарських та практичних занять з історії педагогіки, історії України, історії української культури, педагогіки, філософії освіти у навчальному процесі вищих педагогічних навчальних закладів, під час підготовки монографій, підручників, посібників, дисертацій з актуальних питань окресленої теми.

Результати дисертаційного дослідження були впроваджені в освітній процес Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження №01-04/486 від 16.06.2020), Тернопільського національного економічного університету (довідка про впровадження №126-29/760 від 22.06.2020), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження №31/20 від 26.06.2020), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (довідка про впровадження №20/01-13/451 від 26.06.2020), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження №1640-Н від 02.07.2020).

Аналіз змісту дисертації свідчить про те, що матеріал та логіку висвітлення наукової проблеми структуровано відповідно до визначеної мети та завдань дослідження.

У першому розділі – «Зміст освіти як історико-педагогічна проблема» розкрито основні засади педагогічної розвідки, здійснено огляд джерельної бази, визначено рівень дослідженості проблеми та її понятійний апарат, проаналізовано структуру поняття «зміст освіти», підтверджено його складність, системність, значимість. Окреслено суспільно-політичні та економічні передумови розвитку змісту освіти в середніх школах України досліджуваного часового проміжку, виокремлено три періоди, які характеризують динаміку перемін. Доведено планомірність і поступовість змін характерних для зарубіжних освітніх систем, хаотичність і непослідовність реформ в Російській імперії, що негативно впливало на рівень науково-методичного забезпечення навчального процесу, в тому числі і на зміст освіти. Встановлено тенденції теоретичних основ змісту освіти в зарубіжних середніх школах, серед яких особливу зацікавленість викликають «наука моральності», значна увага до захисту довкілля, початкові відомості з економіки, елементи самообслуговування, гімнастика, гігієнічні відомості, досвід успішного вивчення іноземних мов, розвиток філософської культури учнів, вивчення елементів психології, логіки, впровадження в загальноосвітніх школах сільськогосподарських, промислових, комерційних

курсів, вивчення елементів економічної географії, визначення головного завдання середньої школи як підготовки вільних людей, готових долати труднощі життя, а не лише бути зразковими учнями.

У другому розділі – «Теоретичні основи обґрунтування змісту освіти в середніх школах України» досліджено особливості змісту гуманітарної та природничо-математичної освіти в різних частинах України у досліджуваний період та подано науково-методичне обґрунтування удосконалення змісту освіти. Доведено, що значним досягненням теоретиків і практиків другої половини ХІХ – початку ХХ ст. були оригінальні узагальнення, спрямовані на підвищення ефективності вивчення гуманітарного й природничо-математичного циклу, рекомендації щодо удосконалення змісту освіти. У той же час існуючі політичні, соціально-економічні умови не сприяли розвитку вітчизняної дидактики. У змісті гуманітарної освіти досліджуваного періоду перспективними були ідеї щодо організації зразкових гімназій в університетських округах, перенесення основної уваги з підручника та лекцій вчителя на спеціальне свідоме читання джерел та історичних монографій, що сприятиме формуванню незалежних роздумів, вдалої послідовності вивчення іноземних мов. Встановлено, що основи фізики, хімії, механіки, астрономії, фізичної географії, геології, зоології, ботаніки, що охоплюють фізіологію та анатомію тварин і рослин, разом із математикою, яка є їх загальним логічним законом – це те, що складало зміст тогочасної науки і на чому базувалася багатогранна практична діяльність усіх освічених народів світу, що повинно отримати і в школі належне їм значення. У змісті природничо-математичної освіти досліджуваного періоду робилися спроби поєднання законів фізики, хімії, метеорології, астрономії. Обов'язковими були задачі на розрахунок процентів, на прості випадки пропорційного ділення. Вчитель арифметики узгоджував із вчителями геометрії, фізики та хімії арифметичні поняття та задачі, необхідні для викладання цих предметів. Було виявлено, що основою викладання математики повинно бути зрозуміле поняття про функцію та її геометричне зображення.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційного дослідження.

Оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження, вважаємо за потрібне висловити певні **побажання та зауваження дискусійного характеру:**

1. Уважаємо, що такого роду дослідження значно виграло б, якби автор посилила його компаративний аспект у різних напрямках і проявах. Ідеться про те, що при з'ясуванні окремих аспектів змісту шкільної освіти варто було б вдаватися до порівняння підходів, трактувань і рівня їхнього висвітлення у працях, що відображають цю проблематику в зарубіжних країнах.

2. Враховуючи той факт, що територія Східної Галичини входила до складу різних держав, доцільно більш поглиблено оцінити результати досліджень австрійських учених.

3. Відзначаючи перспективність авторської періодизації зауважимо необхідність більш поглибленої аргументації щодо 1900 року в контексті

модернізації змісту освіти в різних регіонах України, підпорядкованих різним державам. *

4. Погоджуючись з авторським висновком, що порівняльний аналіз навчальних планів, які були чинними на підконтрольних Австро-Угорській та Російській імперіях територіях, засвідчує їх формування під впливом загальнокультурних, політичних та соціально-економічних чинників, зауважимо необхідність аналітичної оцінки їх переваг і недоліків упродовж першої половини XIX століття як передумови подальшого розвитку освітніх систем.

5. На особливу увагу заслуговує діяльність реальних шкіл. Їх поява сприяла перегляду усталених традицій. У них менше часу відводилося на мови, натомість математично-природничі дисципліни та нарисна геометрія вивчалися набагато глибше, ніж у класичних гімназіях. Доцільно було б виокремити європейські традиції розвитку змісту освіти в навчальних закладах "реального" спрямування.

6. Уважаємо, що доцільніше було б подати у окремому розділі позитивний ретроспективний досвід вибору змісту освіти та можливості імплементації дидактичних ідей минулого в умовах реформування сучасної школи.

Однак висловлені зауваження і побажання мають дискусійний характер та суттєво не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації Наталії Богданівни Вихруц та мають на меті зосередити увагу на більш докладному вивченні окремих проблем історико-педагогічної науки. Загалом рецензована робота є самостійним, оригінальним, завершеним дослідженням та має важливе теоретичне і практичне значення для розвитку освіти і педагогічної науки України.

Загальний висновок

1. Рецензоване дисертаційне дослідження Вихруц Наталії Богданівни на тему «Розвиток теоретичних засад змісту освіти в середніх школах України (друга половина XIX – початок XX століття)» є самостійним, завершеним, цілісним дослідженням актуальної проблеми у галузі загальної педагогіки та історії педагогіки.

2. Результати дослідження свідчать про досягнення визначеної мети й глибоке та доказове розв'язання сформульованих завдань дослідження. Основні результати дослідження повністю відображені у 13 працях авторки.

3. Дисертаційний матеріал викладено логічно, послідовно, основні положення дисертації є науково обґрунтованими. Зміст автореферату відображає структуру, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи, що відповідає вимогам до кандидатських дисертацій.

4. Дисертаційна робота, її актуальність, зміст, обсяг та наукова новизна, теоретичне та практичне значення, обґрунтованість наукових положень, вірогідність висновків, використані методи дослідження, якість оформлення та повнота викладу повністю відповідають вимогам МОН

України до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук і «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 (зі змінами).

5. Авторка дисертації «Розвиток теоретичних засад змісту освіти в середніх школах України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)» Вихрущ Наталія Богданівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01– загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри
загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

М.М. Чепіль

